

Tarja Lappalainen

**”OTTAKAA
RYSSILTÄ
ASEET”**

Kenraali Uno Fagernäs in sodat

Tarja Lappalainen

”OTTAKAA RYSSILTÄ ASEET”

Kenraali Uno Fagernäsin sodat

DOCENDO

Copyright © Tarja Lappalainen ja Docendo 2022
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Tämän teoksen tekstin ja kuvien jäljentäminen ilman lupaa
painamalla, monistamalla, skannaamalla tai muilla tavoin
kielletään tekijänoikeuslain mukaisesti.

Kansi: Matti Vartiala/Kalevantuli
Kansikuvat: SA-kuva
Kansikuvan väritys: Tommi Rossi

Docendo, Jyväskylä
info@docendo.fi
www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-356-3
Scandbook, Liettua 2022

Sisällysluettelo

ALKUSANAT 9

Törnin joukkojen Seesjärven ja Kuusniemen taistelut 17.3.1944 15

SUVUSTA, LAPSUUDESTA JA KOULUVUOSISTA 19

Tahdotko? 19

Porilaisten marssi ja ”tietäjä”

Hedlund 23

Koulutiellä otsan kurtistelua 25

Koulukaupungissa Pietarsaareissa ja kahvilan tyttö 27

Ylioppilaaksi – ei edes voikukkaa... 30

Tuli irti! 32

Sydämissä kuohui – ja maailmalla 33

JÄÄKÄRIKOULUTUKSESSA SAKSASSA 37

Kirjat nurkkaan ja Saksaan 37

Sabotöörin kurssin kautta Lockstedter Lageriin 39

”Pääsy ankarasti kielletty” 42

Sissitaistelijoiksi ja sotilasyksiköksi 44

Preussilaiseen tahtiin – simputusta ja kiviä reppuun 46

Jääkäripataljoona itärintamalla 12.6.–13.12.1916 50

Riiianlahden rantakaista Dumbe 53

Flirttailua ja kauniita naisia 54

Kohti Aajokea – hämminkiä ja sekasortoa 57

Jos et lähde sinut ammutaan – ”ampukaa vaan” 58

Huolestuttavia uutisia Suomesta 60

Suomen virallinen hallitus julisti maan itsenäiseksi 62

Fagnäs: Lenin oli Neuvostoliiton luomus 63

Terrori yltyy – suojeluskunnat ryhtyvät toimeen 65

SUOMEA VAPAUTTAMASSA 69

Kohti kotimaata 69

Unosta kapteeni 72

Teloitus Pietarsaareissa 75

Fagnäs käärii hihansa – Laihian komppania 79

Sulka hattuun Tampereella 85

Kohti Karjalan kannasta 87

Kämärän kauheat taistelut 89

Kohti Viipuria – kaupunki vapautetaan 93

Ahvenanmaalle 100

Rovastin kaunis tytär 102

Esikuntapäällikkönä Helsingissä 107

LAPUAN LIIKE JA FAGERNÄS 109

Lapuan liike eli kukoistuskauttaan 109

Perunapellolla tapahtuu 111

Mäntsälän työväentalolla paukkuu 113

Kaupunki vaihtuu ja perhe kasvaa 122

Hämeenlinna – IKL:n
pesäpaikka 125
Oxford-liikkeen saarnatuolissa 130

SUOMUSSALMELLA JA RAATTEEN TIELLÄ 133

”Ottakaa ryssiltä aseet” 133
Kohti rintamaa 139
Uno Fagernäs ja JR 64
Suomussalmella 142
Hyökkäysryhmitukseen 145
Simeliuksen pataljoona vartioi
kirkonkylää 145
Mankosen pataljoona iskee
Hulkonniemeen 148
Räsäsen pataljoona katkaisee
Kuhmon maantien 152
Käänte Hulkonniemessä – Siilasvuo
ei haluaisi hyökätä 157
Voitto ja takaa-ajo 160
Voitonriemulla ei rajoja 163
Roinilan talo 164
”Kyllä, kyllä se oli nainen!” 166
Ukrainalaiset lähestyvät 168
Marttisen suunnitelma:
motittaminen 171
Uno Fagernäs sotilaiseen Raatteen
tiellä 173
Eskolan talon verilöyly 174
Säikky vartiosotilas 178
Järkyttävä sotarikos 180
Murrokset ja taisteluita 182
Nuotion äärellä ja
sotatuomioistuon 187
Lääkintäjoukoista – ”minä olen
metsänjätkä!” 190
Sairaankuljettaja Veikko
Vionoja 192
Jäätynyt ukrainalaisotilas 193
Uno Fagernäs 2. pataljoona
tiedustelee 196

Hyökkäykseen – Likoharjun
taistelut 202
Puraksensillan räjäytys 205
Perttula leimahtaa 208
Salomon Klassin tulikoe 210
Täydellinen voitto 212
Hurjat loppukamppailut 215
Mitta tuli täyteen! 216
Motteja vai rintamataisteluita? 218
Upseeri kaivon uumeniin 219
Fagernäs 2. pataljoona taistelut loppuivat
voitokkaasti 220
Syntipukit löydettävä ja hengiltä 222
Käkenä puissa 223
Siilasvuo keräsi kunnian 225
Luvuista – kuinka paljon
kaatuneita? 226
Melkoinen sotasaalis 228

PITKÄRANNAN HELVETTI 231

Uno Fagernäs joukkoineen
Pitkärantaan 231
Karmea, jäätävä marssi 233
Kiroilua, karjuntaa ja tönimistä 235
Fagernäs 2. pataljoona rykmentissä valtava
mieskato 236
Kohtaaminen Hägglundin
kanssa 238
Vihollisen mottiasemat 239
Kovalev Fagernäs 2. pataljoona kimpussa 240
Massiivisia vihollisjoukkoja
Pitkärantaan 242
Hyökkäys liikkeelle 245
Luutnantti Ramsayn piina 249
Fagernäs: ”Tyyntä myrskyn
edellä” 251
Kovaleviltä tunnustusta
Fagernäsille 253
Saunareissuja 256
Mantsin tiedustelupartiot 257
Kukkula 76,6 258

”Jos ryssä tietäisi” 259
Vänrikki Svante Katko 260
Fagnäsin miesten
sotasaalimatka 262
”Ryssä on tullut läpi, jokainen mies
etulinjaan!” 263
Fagnäsin komentopaikan
vaihto 265
Moskovan Tiltu: ”Veljen
kättä” 267
Simelius rantareittejä
katkaisemassa 270
Rantsilan mies Pohjanmaalta 272
Laatokan saaret puskurina
Fagnäsille 274
”Kuka pärkkelin minua
komentaa!” 275
Maksiman ja Petäjäsaaaren
tragedia 279
Hägglund: ”Petäjäsaaressa taistellaan
viimeiseen mieheen!” 283
Fagnäs iskee voitokkaasti 284
Ensimmäinen ja toinen pataljoona
Kollaalle 285
Kuinka paljon kaatuneita? 287
Ylennys ja talvisodan Mannerheim-
risti-ehdokkuus 288
Hyvästit veriselle
taistelutantereelle 289
Pieni Suomi piti pintansa –
talvisodan ihme leviää 290
”Noidankattilassa pataljoonani
jauhettiin kukin vuorollaan
rikki” 292
Talvisodasta rauhaan 293
Suomi jatkosotaan 297

FAGNÄS KOHTI UHTUAA 299

Ryhmä F lähtee hyökkäämään 299
Hyökkäyssuunta Vienan Karjala,
Vuokkiniemi 302

Venäläiset pakenivat pakokauhun
vallassa 305
”Tappakaat, mutta älkää
kiuttako!” 306
Joutuivatko Kiestingin suunnan
taistelijat sijaiskäräjöiksi? 308
Kiskis-kukkulan taistelut 310
Viimeinen hyökkäysyritys – Osasto
Saku 312
USA ei katso hyvällä 314
Sotakaluston kuljetukset
poikki Murmanskista syksyllä
1941 315
Ongelmia saksalaisten sotilaiden
kanssa 317
Siilasvuo ehdottaa Fagnäsille
Mannerheim-ristiä 319
Viehkeä Anelma Vuorio Fagnäsin
vieraana 319
Siilasvuo rohmuaa Anelman
käsikirjoituksen 323
Siilasvuo ”hyllytetään” – Fagnäs
tilalle 325
Siilasvuo kurmottaa Agnesia, raivo
Fagnäsiä kohtaan syvenee 327
Laikukkaita lemmiä ja maitoa
kolhiintuneessa kannussa 329
Toini Jännes seurueineen alueelle,
Fagnäs ei ilahdu 331
Partisaanit iskevät 334
Surusanoma 338
Siilasvuon 50-vuotispäivät, Himmler
juotetaan pöydän alle 339
Italian, Japanin, Romanian ja
Unkarin sotilasasiamiehet 341
Partisaanit iskevät Fagnäsin
komentopaikalle 343

MAASELÄN KANNAKSELLE 345

Ensimmäisen divisioonan
komentajaksi 345

”Talvelaa lukuun ottamatta ei liian
pirullista” 348
Pajari nuuskii viinavarastoja,
Fagernäs tuohtuu 350
Esikuntapäällikkö Lilius Pajarin
hampaissa 351
Fagernäsin iskunyrkki: Lauri Törni ja
hänen jääkärinsä 353
Törni löi Korpelaista aika
rehvakkaasti 355
Törnin joukkojen pikakiväärin mies
Mauno Koivisto 357
Fagernäsin 50-vuotispäivät ja Motti-
Matti jälkihipat 358
Törnin joukkojen Seesjärven
ja Kuusniemen taistelut
17.3.1944 361
Valvontakomissio Törnin
kimpussa 367
Ensimmäinen, joka astuu alas
autosta, kuolee! 369
Valtava ja kallis Maginot-linja 371
Vetäytyminen alkaa Mannerheimin
käskystä 372
Täpärä pelastuminen, Immosta
kiittäminen 374
Ilon hetki – Talvelasta päästään,
Mäkinen tilalle 376
Tukikohta Leijona 379
”Iso-Iita menee saunaan” 383
Tapaaminen teerijärveläisten
kanssa 385
Törnin joukkojen ankarat taistelut
Ravanmäessä 386
”Nyt tulee noutaja!” 388
Ravanmäen puolustus ei saanut
pettää 390
Törnin Mannerheim-risti-
kastajaiset 395

Tolvajärvellä: nyt on aika pyytää
apua 397
Maataistelukoneet iskevät Fagernäsin
autoon 398
Venäläiset pysäytetty Tolvajärven
mastoon – rintamalinja
vakiintuu 400
Fagernäsin tapaaminen kenraali
Kirill Meretskovin kanssa 403

JATKOSOTA ON LOPPUNUT 405

Vapaaherratar Stackelberg vallannut
Fagernäsien asunnon 405
Leinon kätyrit murtautuivat
Fagernäsien asuntoon 407
Fagernäs neuvoo Törniä
pakenemaan USA:han 409
Uno Fagernäsin eläkepäivät (Peter
Fagernäs) 410
Aktiivipalvelus loppuu 412
Takaisin Pietarsaareen 413
Sanan säilä helähtää 414
Viimeiset vuodet 415

LOPPUSANAT 419

Isoisäni 419
Jan Fagernäs muistelee
isoisoisänsä 422

LÄHDELUETTELO 425

Haastateltavat ja tietoja antaneet 430
Arkistot ja museot 430

KUVALÄHTEET 431

HENKILÖHAKEMISTO 433

Keskeiset henkilöt 433

ALKUSANAT

Vaasan suojeluskuntapiirin päällikkö kutsutaan joulun alla 1939 johtamaan Kemiin viimeisistä käytettävissä olevista reserveistä koottavaa jääkäriyrykmenttiä. Se tehtävänä on suunnata Suomussalmelle Hjalmar Siilasvuon avuksi estämään neuvostojoukkojen yritys katkaista Suomi kahtia kapeimmalta kohdaltaan.

Uno Fagnäs (1894–1980) oli aikansa rohkea ja määrätietoinen sotilasjohtaja. Hän oli Vaasassa varautunut jo eläkevirkaan, mutta päätyi rintamakomentajaksi ratkaisupaikkaan isänmaan kriittisimmällä hetkellä. Suomussalmen Hulkonniemen taistelussa hän mursi puna-armeijan 163:n divisioonan selkärangan, ja koko divisioonaa lähti pakoon. Sitä auttamaan tulossa ollut ukrainalaisista koottu 44. divisioonaa tuhottiin Raatteen tiellä, missä Fagnäs joukkoineen katkaisi Likoharjussa vihollisen huolto- ja vetäytymisreitit. Vihollisen tavoite Suomen pilkkomiseksi valui tyhjiin. Likoharjussa kamppailtiin mies miestä vastaan ja taistelut olivat Raatteen tien raivokkaimpia taisteluja, joissa vihollinen vyörytti lisäjoukkoja Fagnäsiä vastaan. Raatteen tien asiantuntija Teuvo Saharinen kuvaa niitä rintamataisteluina, ei mottitaisteluina.

Suomussalmella ja Raatteen tiellä Siilasvuon ja Fagnäsin yhteistyö toimi. Mikä sitten johti jatkosodassa näiden kahden Saksan jääkärin välien rikkoutumiseen? Maksoiko vihanpito Fagnäsille jo haussa olleen Mannerheim-ristin? Entä oliko nuori Uno Fagnäs

tuomitsemassa punaisia kuolemaan laittomassa oikeudenkäynnissä Pietarsaaressa maaliskuussa 1918? Myös kaikkea tätä kirjassa käsitellään.

Mihin virheisiin Neuvostoliitto kompastui Raatteen tiellä? Unon pojanpojanpoika Jan Fagernäs toteaa:

”Nykypäivänäkin Venäjän armeijassa kenraalit pääsevät hengestään sen takia, että he joutuvat ajamaan itse etulinjaan kertomaan sotilaille, mitä pitää tehdä silloin, kun homma on seis. Silloinhan on helppo nähdä, että kaveri liikuttelee siellä käsiään ja vastapuolella huomataan, että tuo on varmasti johtaja. Vaikka nykyään ei varsinaisia politrukkeja ole, systeemi on tästä huolimatta pysynyt vanhoilla raiteillaan, eli hyvin jäykkänä ja autoritäärisenä.”

”Emme olleet sotilaita, vaan piruparkoja. Missä ne suomalaiset oikein piileskelevät? Ei näkynyt missään, mutta miehiä vain kaatui. Missä me oikein olemme ja mitä täällä tapahtuu?”, kyselivät puolestaan ukrainalaiset hyisellä Raatteen tiellä. Ukrainalaissotilaiden kirjaan sisältyvät kommentit kertovat neuvostoarmeijan sodanjohdon täydellisen piittaamattomuuden omista sotilaistaan.

Suomussalmen ja Raatteen tien osuutta kirjoittaessani voin vain hämmästellä Venäjän armeijan toiminnan samankaltaisuutta heidän hyökätessään Ukrainaan. Monet samankaltaisuudet seuraavat toistaan. Raatteen tiellä onkin lukuisia ukrainalaissotilaiden kommentteja ja heidän hämmästyään. Osa heistä ei edes tiennyt olevansa Suomessa ja että ylipäätään sota oli käynnissä.

Jo ennen talvisotaa oli Uno Fagernäsille annettu muutama suomalaiselle sotilaille harvinainen tehtävä. Hän johti suomalaista sotilasosastoa Ahvenanmaalla heti vapaussodan jälkeen ja sai suoraan tasavallan presidentiltä käskyn viedä joukkonsa Vaasasta Jyväskylään tukahduttamaan lapualaisten kapina 1930-luvun alussa.

Raatteen voiton jälkeen Fagernäsin sotatie jatkui talvisodan Pitkärannan raivokkaisiin ja verisiin taisteluihin, joissa ei armoa annettu. Kaikista taisteluistaan Fagernäs itse piti Laatokan rannan kamppailua helvetillisimpänä.

Jatkosodassa Fagernäs in komentama divisioona eteni kohti Vietnan Uhtuaa toisinaan luotisateessa. Yksi luoti oli tehdä komentajasta selvää viedessään suikkalakin hänen päästään. Suomalaisten joukkojen tarkoitus oli yhdessä saksalaisten kanssa edetä Uhtuan kautta Muurmannin radalle ja katkaista se. Saksalaisten hyökkäyksen kuitenkin pysähtyttyä kääntyi Mannerheim epäilemään koko hankkeen viisautta. Kylmää hikeä otsalle nostatti myös Yhdysvalloista tullut ankara nootti jättää rata rauhaan. Eteneminen olisi voinut johtaa jopa USA:n sodanjulistukseen Suomelle.

Kuuluisassa kolmen kenraalin vaihdossa syksyllä 1943 Uno Fagernäs sai johtaakseen 1. divisioonan Maaselän kannaksella Aunuksen Karjalassa. Kannakselle oli rakennettu huomattavan jyrkät puolustusasemat, jotka jouduttiin kuitenkin hylkäämään pikaisesti Neuvostoliiton aloitettua suurhyökkäyksen kesäkuussa 1944.

Maaselällä Unon alaiseksi tuli yksi suurimmista legendoista: huimapäinen luutnantti Lauri Törni. Hän johti divisioonan luotto-pakkina toiminutta erikoisosastoa, joka rohkeudellaan ja suoraviivaisuudellaan pelasti taistellen vetäytyvän divisioonan monet kerrat suurilta tappioilta. Jan Fagernäs kuvaa kirjassa Törniä yhdeksi modernin taistelutaktiikan uranuurtajista. Mukana on myös kuvauksia Törnin jääkäreiden huikeista taistelukohtauksista.

Kirjan legendat eivät loppu tähän. Unon rinnalla talvi- ja jatkosodassa esiintyvät myös useat muut sodanjohtajat ja alaiset kuten Alpo Marttinen, tuleva presidentti Mauno Koivisto ja ”Motti-Matti” Aarnio.

Unon pojanpoika Peter Fagernäs tunsi isoisänsä hyvin. Hän muistaa isoisänsä sotatiestä paljon yksityiskohtia, joita kuuli suoraan häneltä. Myös monet Unon entiset alaiset ovat käyneet kertomassa Peterille tarinoita sotien ajalta. Peter Fagernäs on myös kääntänyt kirjaa varten Uno Fagernäs in ruotsiksi kirjoittamat laajat muistiinpanot ja useat artikkelit elämänsä ja sotataipaleensa varrelta. Näitä on myös hyödynnetty kirjassa. Samoin olen käynyt läpi *Kansa Taisteli* -lehtiä, joista olen löytänyt yksityiskohtia Uno Fagernäs in-

tä, hänen sotilaistaan ja taistelutilanteista. Myös sotapäiväkirjat ovat toimineet tärkeinä taustoittajina.

Tämä teos on suurelle yleisölle tarkoitettu tarinallinen ja helppolukuinen tietokirja, jossa niin kenraali Uno Fagernäs kuin hänen sotilaansa saavat äänensä kuuluville. Uskon, että tämän kaltainen lähestymistapa olisi ollut myös Fagernäsille mieluinen. Kirja kertoo samalla suomalaisten sotilaiden uroteosta – valtava Neuvostoliitto ei saanut miehitettyä pientä Suomea. Näissä ankarissa vaiheissa ja kamppailuissa kenraali Uno Fagernäsillä oli erittäin tärkeä osuutensa. Se ilmenee kirjan sivuilta. Itsenäisyystaistelut alkoivat Fagernäsillä jo nuoruudessa, kun hän lähti tovereineen hakemaan sotilaskoulutusta Saksasta tavoitteena vapauttaa Suomi vieraan vallan ikeestä. Tässä taistelussa jääkäri nuorukaiset onnistuivat. Tämä on jo maailmanhistoriaakin ajatellen uroteko, joka hakee vertaistaan. Uno Fagernäs loi menestyksekkään sotilasuran. Hän oli pidetty johtaja alaiensa keskuudessa, joka ei turhasta tärkeilystä välittänyt. Oli myös ihme, että Fagernäs selvisi hengissä niistä ankarista ja vaarallisista taisteluista, joissa hän kulki etulinjassa. Hän koki, että varjelus kulki hänen mukanaan äidin rukousten muodossa läpi rankojen sotavuosien.

Kiitän kaikkia, joita olen voinut haastatella kirjaa varten tai jotka ovat olleet jakamassa tietoa muulla tavalla. Erityisesti haluan kiittää Uno Fagernäsin lähisukulaisia, heistä ennen kaikkea Peter Fagernäsiä ja Jan Fagernäsiä. Haluan nostaa esiin myös Suomusalmen ja Raatteen tien asiantuntijan, everstiluutnantti evp. Teuvo Saharisen, jonka tiedot aihealueeseen liittyen ovat huikeita ja joka pyyteettä vastasi mieltäni askarruttaneisiin kysymyksiin. Dosentti Mikko Uola puolestaan valaisi Suomen itsenäistymisen vaiheisiin liittyviä seikkoja. Haastatteluja olen tehnyt kymmeniä kirjaan varten. Luettelo haastatteleistani henkilöistä on kirjan lopussa. Samoin myös mitä painettuja lähteitä, tutkimuksia ja kirjallisuutta olen hyödyntänyt.

Kiitän lämpimästi myös kaikkia hanketta tukeneita säätiötä ja tahoja. Näitä ovat olleet: Jääkärisäätiö, Vaka-säätiö, Vapaussodan

Invalidien Muistosäätiö, Jalkaväkimuseon säätiö, Kaatuneiden Muistosäätiö, Oy Hermitage Ab, Sotatieteiden tutkimussäätiö, Finnfoto-Suomen valokuvausjärjestö, Tammisunnuntain Killan Säätiö, Tammikuun 28 päivän säätiö, Maanpuolustuksen kannatussäätiö, Suomen tietokirjailijat, Opetus- ja kulttuuriministeriö, Uuden Päivän rahasto ja Turvallisuuden Tukisäätiö.

Törnin joukkojen Seesjärven ja Kuusniemen taistelut 17.3.1944

Aina, kun rintamalla oli hiljaisempaa, Lauri Törni hioi omia joukkojaan itseäänkään säästämättä yhä hurjempaan iskuun. Muut paikan päällä olevat joukko-osastot näkivät usein Lauri Törnin joukot metsässä rankoissa maasto- ja taisteluharjoituksissa. Lopulta Törnin jääkärikomppanian iskukyky alkoi olla armoton. Heidän komentajansa Uno Fagnäs piti huolta, että Osasto Törnillä oli paras mahdollinen aseistus.

Törni iskujoukkoineen oli majoittuneena Aunuksen Karjalaan Seesjärven etelärannalle Jouhivaaraan. Yöllä 16.–17. maaliskuuta puna-armeijan joukot hyökkäsivät pataljoonan vahvuisella osastolla Seesjärven etelärannalle ja ryhtyivät piirittämään suomalaisten tukikohtaa.

Noin kello 3.00 yörauhan rikkoi kiivas aseiden rätinä, kun vihollisen konekiväärit yrittivät saada sihtiinsä suomalaiset. Valoammukset sinkoilivat ja vihollisilla oli myös liekinheittämiä. Tilanne oli kriittinen. Lauri Törni miehineen hälytettiin apuun aamulla kello 5.30. Venäläiset olivat hyökänneet joukolla yli Seesjärven ja yrittivät vallata Kuusiniemen kärjessä olevan tukikohdan, joka sijaitsi pienellä niemekkeellä.

Heti alkuun Törnin joukot saivat napattua tukikohdan edestä muutamia haavoittuneita vangiksi. Törni oli saanut muilta joukkueilta tiedoksi, että vastassa oli ”muutama ryssä”. Se oli höpö-

puhetta – venäläisillä oli huomattava ylivoima. Syntyi ankara tuli-taistelu, jossa kumpikin puoli ampui kaikilla aseillaan kiivaasti. Osasto Törnin Pentti Lehmus sai osuman ja vajosi syvälle lumeen. Jääkäri Koskelainen meni hänen luokseen auttamaan tätä. Lehmus oli jo kuitenkin avun ulottumattomissa.

Mauno Koivisto päätti suojautua ison myrskyn kaataman män-nyn juurakon taakse. Joukkueen varajohtaja ylikersantti Arvid Säl-linen lähti ryömimään juurakon ohitse vasemmalle. Koivisto näki, kuinka Sälliseen osui kuolettavasti. Koivistosta oikealla oleva Erkki Lamminen kysyi: ”Missä on omia?” Koivisto nousi toiselle polvelle: ”Täällä!” Huuto oli koitua Koiviston kohtaloksi, sillä samalla hänen lumipukunsa huppu hulmahti. Koivisto katsoi huppua – siinä oli kolme reikää. ”Voi peijakas, että oli lähellä!” Sitten Koivisto muisti, että yksi reikä olikin ollut jo entuudestaan ja nyt oli tullut kaksi uut-ta yhden luodin lävistämänä.

Lamminen heitti tarkalla heitolla Koiviston eteen käsikranaatin. Siinä piileskeli vihollisotilas – lähellä Koivistoa – juurakon toisel-la puolella. Juuri tämä vihollinen oli ampunut Koivistoa ja Sällis-tä. Lammisen mielen täytti raivo ja hän heitti käsikranaatteja oman henkensä uhall.

Yksi Lammista lähellä ollut venäläinen päätti tehdä Lammisesta lopun ja sytytti pelottavan asean, liekinheittimen. Lamminen näki, että kohta tulee noutaja. Hän hyppäsi vauhdilla pystyyn. ”Johan on saatana, ettei lennä” -saatesanojen siivittämänä heitti käsikranaatin, joka osui suoraan liekinheitinmieheen. Painesäiliö meni rikki, liekki nuukahti saman tien ja venäläinen makasi kuolleena maassa.

Kuusniemessä tapahtui monia pelottomia sankaritekoja. Holger Pitkänen loisti johtamisellaan. Hänen äänensä kuului joka puolel-la. Eero Mäkelä loisti pikakiväärinkäsittelytaidoillaan. ”Eero huusi vielä ampuessaan vähän niin kuin nämä nykyajan keihäänheittäjät”, Lamminen toteaa.

Mäkelän huimapäisyyteen oli syynsä. Hänen veljensä oli kaatu-nut ja Eero halusi kostaa. Kurikka katseli aikansa Mäkelän touhua ja

totesi myöhemmin: ”Kuule, tuollaisella sinä et kosta yhtään mitään, sinä kuolet.”

Esikuntapäällikkö, majuri Lars Rönnquist oli ollut 17. päivän aamuyöstä noin puoli neljästä alkaen puhelinyhteydessä Malmi-vaaran komentopaikkaan. Rönnquist seurasi tiiviisti tilanteiden kehitystä. Puoli seitsemältä hän meni ravistelemaan ensimmäisen divisioonan komentajan, kenraalimajuri Uno Fagnäsän hereille. Fagnäs otti aseensa: ”Mennään paikanpäälle, käske ajamaan auto korsuni eteen!” ”Nasta lautaan, suuntana Kuusniemi”. Perillä auto pysähtyi päätielle. Fagnäs ja Rönnquist nousivat autosta ja ryhtyivät laskeutumaan hyvin jyrkkää rinnettä alas kohti Seesvaaran rantaan, jossa kamppailtiin vihollisen kanssa lähietäisyydellä elämästä ja kuolemasta.

Vihollisen luodit vinkuivat Uno Fagnäsän ympärillä, mutta hän ei välittänyt niistä. Fagnäsän lähin mies Lauri Rönnquist kertoo: ”Olin hiukan huolissani, kun kenraalilla oli koppalakki päässä ja sen kaksinkertaiset laakerireunukset kiilsivät aamuauringossa ja herättivät luonnollisesti huomiota. Mutta vastustajamme eivät silloin enää tapelleet voitosta vaan hengestään eivätkä ehtineet tuollaiseen kiinnittää huomioitaan. Mäessä tui pari laatikkorekeä vastaan ja niissä oli haavoittaneita, joista jotkut olivat kovin reippaalla tuulella.”

Fagnäs ja Rönnquist näkivät, kuinka Törnin sotilaat makasivat ketjussa lumipuvut päällään tulittaen vihollista. Samalla ketjun oikeassa siivessä joku huomasi, että heidän komentajansa oli tullut seuraamaan taistelua sen etulinjaan. Sana lähti heti kiertämään oikealta vasemmalle. Äkkiä rivistä pomppasi ylös lumipukuinen mies. Hän oli Lauri Törni. Hän käänsi selkensä viholliseen päin, veti kätensä lakin reunaan ja tervehti tyylikkäästi Fagnäsiä. ”Hyvää huomenta pojat”, Fagnäs vastasi. Nyt koko osasto lopetti tulituksen: ”Hyvää huomenta, herra kenraali”, kaikui pitkin rantoja. Lars Rönnquist suojautui oman kertomuksensa mukaan puun taakse.

SUVUSTA, LAPSUUDESTA JA KOULUVUOSISTA

Tahdotko?

Uno Fagnäsän vanhemmat Josefina Mattsdotter Bredbacka ja Anders Simonsson Fagnäs vihittiin juhannuspäivänä 25.6.1887 kesän ollessa kukkeimmillaan. Molemmat olivat syntyneet ja asuneet koko ikänsä Teerijärven kylässä Pohjanmaalla ruotsinkielisellä alueella. Anders katseli kaunista morsiantaan Finaa ihastellen. Papin kysyessä ”tahdotko?”, Anders vastasi heti ja painokkaasti: ”Tahdon!” Mitä puolestaan lienee liikkunut morsiamen Finan sydämessä? Anders ei näet ollut hänen ensirakkautensa. Hänen katseensa oli ollut jo kauan kiinnittyneenä erääseen toiseen Teerijärven raitilla kulkeneeseen nuorukaiseen. ”Ah, miten komea hän onkaan!” Fina oli pyörällä päästään ja täysin rakkauden lumoissa. Tunteet leiskuivat myös nuorukaisen taholta. Iltahämärissä nuoret hiipivät salaa Finan aittaan ja vaihtoivat siellä suudelmia ja haaveilivat yhteisestä tulevaisuudesta. Kerran sitten Finan äiti Lisa Greta huomasi tyttärensä aittaan livahtavan nuorukaisen ja sääntäsi perään. Nuorukainen sai oitis lähtöpässit.

Äiti käski Finan tupaan ja piti tälle puhuttelun: ”Se mies ei tule kuuloonkaan. Hän on köyhä ja hänellä on vain pieni torppa. Tapaa-
misten on loputtava heti tähän päivään!” Fina juoksi omaan huoneensa ja itki pielusta vasten silmänsä punaisiksi.

Anders Fagnäs oli puolestaan – heti kun säälinen suruaika oli kulunut – päättänyt käydä pyytämässä Finan kättä tämä isältä. Andersin aikaisempi puoliso Maria Charlotta Fagnäs (o.s. Kankkonen) oli ollut ainoastaan 21-vuotias, kun kuolema korjasi hänet koleana helmikuuisena päivänä 1886 haudan lepoon. Liitosta oli kuitenkin ennättänyt syntyä tytär Maria Alexandra elokuussa 1884. Maria oli vielä niin pieni, ettei ymmärtänyt menetystään. Itki vain haikeana äidin ikävää.

Finan vanhemmat olivat Fagnäsin kosinnasta hyvin mielissään, parempaa naimakauppaa ei voisi olla. ”Andersista saat hyvän ja kohtuullisen varakkaan miehen, jolla on iso talokin valmiina!” Andersin kanssa Finalta ei tulisi puuttumaan mitään. Tytär saa jättää haittelunsa! Hänen äitinsä oli vakaasti sitä mieltä ja sanoi sen myös tyttärelleen.

Tunnemyrskyjen keskellä rakastavaiset pohtivat jopa karkaamista kotoaan, mutta siihen ei Fina rojhennut. Lopulta mikään ei auttanut, hänen oli pakko ottaa Anders voimakastahtoisen äitinsä painostamana.

Kaikista eniten Finaa harmitti se, että äiti pakotti hänet naimisiin miehen kanssa, jota Fina ei rakastanut. Olihan äiti itse ottanut rakastamansa köyhän Matt Ståhlin puolisoiksi. Kun Lisa Gretan vanhemmat Johan ja Brita Bredbacka olivat kuulleet tyttärensä aikeista, he olivat olleet kauhuissaan. ”Matt Ståhl oli aivan liian vaatimaton ja aivan liian köyhä heidän sukuunsa, kaiken lisäksi mies ollut heidän kotitilallaan renkinä – ei, hän ei tullut kuuloonkaan”, he totesivat tyttärelleen.

Lisa Greta ei ollut ottanut kuuleviin korviinsa vanhempien sanomisia. Hän oli ollut aivan hullaantunut Mattiin ja Matt puolestaan Lisa Gretaan. Lisa Greta oli todennut koko 17-vuotiaan tarmollaan

vanhemmilleen, että ”jos hän miehen ottaa, se on Matt Ståhl – ei kukaan muu!” Tässä tahtojen taistelussa Jumalakin oli miltei statisti. ”Herra, tapahtukoon Sinun tahtosi, mutta Mattin minä haluan!” Lisa Greta komenteli jo Jumalaakin.

Hädissään tytön vanhemmat juoksuttivat rovastin apuun. Rovasti selaili hartaasti Raamattuaan: ”Lasten tulee olla kuuliaisia ja tottelevaisia vanhemmilleen”, pappi luki lakia kurittomalle tyttärelle. ”Näin sanotaan Sanassa ja se on Jumalan tahto”, hän vielä lisäsi painokkaasti heristäen sormeaan. ”Jumalan tahto toteutukoon muissa yhteyksissä, mutta Mattin minä haluan!” Lisa Greta ykskantaan totesi, ja niinhän siinä sitten kävi. Avioliitto osoittautui onnistuneeksi ja onnelliseksi.

Vaikka Lisa Greta itse oli pitänyt päänsä ja eli onnellisessa aviossa, hän ei suonut Finan avioitua samalla tavalla rakastamansa miehen kanssa. Unohtiko Fina sitten ensirakkautensa?

Finan veljen, rovasti Karl Bergin mielestä Finan avioliitto oli onnellinen, siitä kieli hänen mukaansa jo suuri lapsikatras. Finan poika Uno Fagernäs oli puolestaan hieman toista mieltä. Hänen mukaansa äiti kätki nuoruudenrakkauden sydämeensä ja vaali sitä siellä. Koskaan hän ei miestä enää nähnyt, sillä köyhä kosija oli murtunut täysin kuullessaan, että hänen mielitiettynsä luvattiin Andersille, talolliselle. Mies otti vähäisen nyssykkänsä mukaan ja pakeni rakkaussurujaan Amerikkaan.

Sinällään Amerikkaan lähdössä ei ollut mitään kummallista, sillä Finan veli Matts Mattsson Bredbacka oli lähtenyt myös koittamaan valtameren takana onneaan ja viipynyt siellä useita vuosia, mutta hän palasi sieltä takaisin. Sieltä saapuikin suuren maailman kansalainen. Matts päätti ottaa ohjat kylässä ja kohteli teerijärveläisiä lähes diktaattorin ottein. Kumma kyllä useimmat myös tottelivat Mattsia. Kun rovasti yritti sekaantua hänen tekemisiinsä ja laiminlyönteihinsä, jotka koskivat kirkon puustellia, Matts vastasi terävästi: ”Juokse sinä kuule siitä pastorinkansliaan ja valmistele itse saarnasi paremmin!”

Vuodet vierivät kuitenkin eteenpäin, ja muutaman vuoden päästä Finan ja Andersin tuvan lattialla juoksentelivat Anders Teodor (1888), Anna Cecilia (1889) ja Karl Ture (1892).

1893 Fina huomasi taas olevansa pieniin päin, ja seuraavan vuoden helmikuun loppupäivinä hän tunsu aikansa lähestyvän. Fina pyysi talon piikaa hakemaan kylän lapsenpäästäjän luokseen. Tuleva jääkäri- ja vapaustaistelija Frans Uno Fagnäs syntyi maaliskuun ensimmäisenä päivänä 1894. Ulkona puhalteli leppoisa loppupalven tuuli. Fina piti kapaloitua poikaa onnellisena sylissänsä – kaikki oli mennyt hyvin.

Pappi Johan Vilhelm Fontell merkitsi kirkonkirjaan kauniilla käsialallaan pojan nimen ja syntymäajan 4.3.1894. Fina-äiti pyysi pappia välittömästi korjaamaan virheensä, mutta tähän pappi ei suostunut. Kirjoitettu mikä kirjoitettu ja sillä siisti. Tämäkö Finaa suututti. Kyllä hän tiesi koska oli lapsensa synnyttänyt! Uno käytti todellista syntymäpäiväänsä – maaliskuun ensimmäistä – läpi koko elämänsä. Isä Anders Fagnäs katseli ylpeänä poikaansa – tilan jatkuvuus oli taattu.

Vuoden päästä Fina oli taas pieniin päin. Lapsen katsottiin syntyväksi huhtikuussa. Andersin ensimmäinen lapsi Maria ei kuitenkaan saanut nähdä neljännen pojan Matts ”Friden” syntymää, sillä hän nukkui pois 11-vuotiaana tammikuun viimeisenä päivänä 1896. Unolle ei jäänyt muistikuvia Maria-siskostaan, joka oli usein istunut hänen kehtonsa äärellä keinuttamassa tätä uneen.

Ei tiedetä, miksi Andersin ensimmäinen puoliso Maria Charlotta ja tytär Maria Alexandra menehtyivät niin nuorina. Epäilläään, että keuhkokuume vei molemmat. Pohjanmaan kovat viimat ja pakkaset olivat otollista aikaa kylmetymisille.

Friden jälkeen perheeseen syntyivät vielä Josefina (1898), Wäinö Johannes (1900), Gerda Matilda (1901), Gerhard (1905), Verner Osvald (1910) ja hännänhuippuna Hjördis Elvi (1912). Koko pesue, yksitoista lasta, varttui aikuisikään – tätä voidaan pitää jo pienoisenä ihmeenä, sillä myös Pohjanmaalla lapsikuolleisuus oli kovaa.

Unon isoäiti Lisa Greta oli yksi kylän voimahahmoista. Hän oli jo ulkoiselta olemukseltaan vaikuttava, kylän kookkaimpia naisia, vahvarakenteinen ja vankka. Hän ei aristellut lainkaan sanoa hyvin suorasukaiseen tyyliinsä, jos oli havainnut jonkin epäkohdan. Auta armias, jos joku uskalsi hyppiä hänen nenilleen, hän sai tuntea sen nahoissaan. Toisaalta jos Lisa Gretaa kohtaan oltiin avuliaita ja ystävällisiä, oli Lisa Greta sitä myös. Palvelusväki sopeutui hyvin hänen valtikkansa alaisuuteen.

Sanotaan, että Lisa Gretan luonne oli hänen isänsä peruja. Jos Lisa Greta päätti jotain, kenenkään ei auttanut sanoa vastaan. Hänellä oli myös rautainen terveys, eikä juurikaan voimansa päivinä sairastellut. Lisa Gretalla oli myös vankka usko Jumalaan, kuten oli tyttärellään Finalla ja tämän miehellä Andersilla. Elettiin keisarin vallan aikaa ja Andersin kuultiin usein sanovan: ”Minä polvistun ainoastaan alttaritaulun edessä, en tsaarin!”

Kirkkoon lähtö oli arvokas toimitus. Anders otti esiin terävän partaveitsensä ja peilin edessä hän ajoi ensin huolellisesti partansa ja kampasi sitten hiuksensa vetäen vedellä tiukan jakauksen. Sitten Anders laittoi silitetyn pyhäpaidan ja -puvun päällensä. Pihamaalla hän laittoi vasemman kätensä housuntaskuun, löi oikealla tahtia ja ryhtyi viheltämään graduaalivirttä. Kirkkoon lähdettiin kieseillä koko perheen voimin.

Porilaisten marssi ja ”tietäjä” Hedlund

Nuoren Unon ja hänen sisaruksiensa kesät olivat työntäyteistä aikaa, sillä kaikki kynnellä kykenevät osallistuivat maatilana töihin. Unon lapsuudenkoti Fagnäsin maatila sijaitsi yhdellä Teerijärven kirkonkylän kauneimmista paikoista Heimsjön, Kotijärven, koillisrannalla. Anders Fagnäsiin kiertyi vahva pohjanmaalainen perimä, sillä hän polveutui Keurkalien suvusta, joka oli viljellyt Pohjanmaan lakeuksia ainakin 1600-luvulta saakka.

Talonpidon lisäksi musikaalinen Anders-isä toimi paikkakunnan kanttori-urkurina sekä urkujen rakentajana ja sai näin lisätienestiä suurelle perheelleen. Toisinaan urut menivät rikki. Silloin Anders huhuili Unon mukaan, sillä pojan tehtävä oli toimia urkujen polkijana, jotta Anders näki missä vika piili. Uno opiskeli jo nuoresta soittamaan nuoteista, ja hyvän muistinsa ansioista näytti toisinaan siltä kuin hän olisi soittanut korvakuulolta.

”Ollessani yksin kirkossa soitin tyhjille ja kaikuville seinille Pori-laisten marssin. Sävelet pauhasivat kohti parven seiniä ja alttari-aulua kuin tykistön yhteislaukaukset! Kuvittelin, että kuluneiden polkimien narina ja kitinä kuuluivat maineikkaiden rykmenttien marssisaappaista, matkalla itään... kukistamaan sortajamme.” Unosta kehittyi hyvin taitava soittaja – isän musikaalisuus oli periytynyt Unon lisäksi myös muihin lapsiin, varsinkin vanhimpiin poikiin.

Kesäisin kaikista kiehtovinta Unosta oli ”tietäjän” paluu Helsingistä. Tämä tietäjä oli vuonna 1875 Teerijärvellä syntynyt kansakoulunopettaja ja professori Artur Hedlund.

Artur Hedlund oli opettanut paikkakunnalla, mutta siirtyi runsaampien lihapatojen toivossa Helsinkiin. Hedlundia onnisti, sillä Helsingissä hänelle myönnettiin apurahoja ja stipendejä. Näillä hän matkusti Yhdysvaltoihin ja täydensi siellä opintojaan huippuyliopistoissa. Hedlund ei tästä ylpistynyt eikä unohtanut juuriaan. Joka kesä hän palasi kuin muuttolintu takaisin Teerijärvelle viettämään lomaa.

”Kutsuimme häntä professoriksi. Hän keräsi Heimjärven rannalla olevaan suureen taloonsa ’Satulinnaan’ tiedonjanoisia tyttöjä ja poikia ja ammensi meille kaiken viisautensa. Professorimme piti pitkiä luentoja Suomen muinaisuudesta ja nykyajasta, joten meistä tuli paljon viisaampia kuin kylän tytönheitukoista ja räkänokista.” Paljon muutakin Uno tovereineen sai kuulla – aina Vänrikki Stoolin tarinoista Runebergiin ja kansallistunteen heräämiseen. Hiirenhiljaa he kuuntelivat, kun mies kertoi heille myös pöyristyttäviä kuvauksia Suomen sortovuosista.

”Ottakaa ryssiltä aseet!” oli Fagernäsin käsky huonosti varustetuille joukoilleen, jotka suuntasivat Suomussalmelle talvisodan jouluna 1939.

Tapahtumarikkaan ja vauhdikkaan elämäkerran sivuilla taistelevat jääkärikenraali Uno Fagernäs ja hänen sotilaansa Lauri Törni, Mauno Koivisto, Motti-Matti ja monet muut. Tarjolla on runsaasti ainutlaatuisia sotatarinoita, valokuvia ja taistelukohtauksia.

Teos piirtää henkilökuvaa värikkästä ja pelottomasta kenraalista, joka talvisodassa Suomussalmen Hulkonniemen taisteluissa mursi sotilaineen puna-armeijan 163. divisioonan selkärangan. Raatteen tiellä Fagernäs taisteli voitokkaasti ukrainalaisista koottua 44. divisioonaa vastaan. Teoillaan hän oli estämässä venäläisten voitonmarssin Ouluun. Sotatie jatkui Pitkärannan raivokkaiisiin ja verisiin taisteluihin, jossa armoa ei annettu.

Nuorena miehenä Fagernäs haki taistelukoulutusta Saksasta. Jääkärikoulutuksen saaneena hän palasi suoraan Suomen vapaussotaan, osallistuen komentajana moniin raivokkaiisiin taisteluihin, kuten sodan alkuvaiheessa Kämärän taisteluun Kuolemajärvellä. Jatkosodassa Fagernäs taisteli Uhtualla ja Maaselän kannaksella, jossa hän johti muun muassa huimapäistä ja legendaarista Lauri Törniä ja tämän sotilaita.

FM **Tarja Lappalainen** on toimittaja ja tietokirjailija. Hän on kirjoittanut aikaisemmin Docendolle sotakirjat: Se oli yhtä tulihelvettä – talvi ja jatkosodan kasvot sekä Raatteen tien jäisestä helvetistä Talin-Ihantalan tulimyrskyyn.

KL 99.1

ISBN 978-952-382-356-3

DOCENDO